

مبانی مسؤولیت مدنی ناشی از فعل شیء (ساختمان و حیوان) در حقوق ایران و فرانسه بر اساس قانون مدنی ۲۰۱۶ فرانسه

مهدی محمدی^۱، مهرزاد ابدالی^{۲*}، پروین اکبرینه^۳

۱. دانشجوی دکتری حقوق خصوصی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز، تبریز، ایران
۲. دانشیار گروه حقوق خصوصی دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)، قزوین، ایران
۳. استادیار گروه حقوق خصوصی دانشگاه آزاد اسلامی واحد اهر، تبریز، ایران

پذیرش: ۱۳۹۶/۰۹/۱۲

دریافت: ۱۳۹۶/۰۴/۰۷

چکیده

هرگاه فردی به لحاظ رابطه با یک شیء (بنا، حیوان و...) از جمله مالکیت یا تصرف، محافظت از آن را عهده دار باشد و از ناحیه آن شیء خسارتی به وجود آید، مسؤول جبران خسارت وارده خواهد بود. منظور از اشیا نیز، در حقوق فرانسه هر موجودی به جز انسان می‌باشد. براساس قانون مسؤولیت مدنی، مبنای مسؤولیت مدنی بر پایه تقصیر استوار شده است. در خصوص خسارت ناشی از ویرانی بنا نیز قانونگذار به این قاعده وفادار بوده است. این مسؤولیت متوجه شخصی است که وظیفه حفاظت و مراقبت از ساختمان و بنا را بر عهده دارد. معمولاً این تکلیف متوجه مالک است مگر این که وی ساختمان را به تصرف دیگری داده باشد، البته در این صورت بعضی از وظایف به متصرف انتقال می‌یابد. در حقوق فرانسه مبنای مسؤولیت در مورد خسارات ناشی از عیب بنا در مورد ویرانی، تقصیر می‌باشد.

Email: Mehrzad.abdali@gmail.com

* نویسنده مسؤول مقاله:

مسئولیت مالک حیوان نیز در قانون مدنی ایران مبتنی بر تقصیر می‌باشد، ولی در قانون مجازات اسلامی مسئولیت‌هایی دیده می‌شود، که برای مالک حیوان فرض تقصیر شده است. در حقوق فرانسه مسئولیت مالک حیوان مبتنی بر نظریه حفاظت و نگهداری (تکلیف مراقبت از حیوان) و به صورت فرض تقصیر است.

واژگان کلیدی: مسئولیت مدنی، شیء، فعل شیء، حفاظت.

۱. مقدمه

در حقوق ایران دشواری اثبات تقصیر شخص مسئول، در مسئولیت مدنی ناشی از ساختمان و حیوان و در نتیجه طولانی بودن جریان دادرسی، اغلب زیان‌دیده را از مطالبه خسارت منصرف می‌کند، نتیجه این امر بی‌توجهی به روابط اجتماعی و ایجاد هرج و مرج در جامعه است. همین امر ضرورت بررسی تطبیقی در خصوص موضوع تحقیق با یک نظام حقوقی پیشرفته برای تبیین نقاط ضعف و قوت مقررات موجود را روشن می‌سازد.

در حقوق فرانسه گسترش مسئولیت مدنی در همه زمینه‌ها مدیون استنباط قاعده مسئولیت مدنی ناشی از فعل شیء از بند ۱ ماده ۱۳۸۴ ق.م. سابق و ایجاد مسئولیت بدون تقصیر در مورد اشیا می‌باشد (Malaurie, 2002, p.1516). البته برخی نیز قواعد مسئولیت ناشی از فعل شیء را دارای آثار منفی دانسته و معتقدند حذف قواعد و مقررات آن هیچ‌خللی به حقوق تعهدات فرانسه وارد نمی‌کند (Borghetti, 2010, p.1). این درحالی است که رویه قضایی فرانسه این نوع از مسئولیت را گسترش داده و به تقلید از مسئولیت مدنی ناشی از اشیا، در مورد اشیا استفاده شده توسط پزشک نوعی مسئولیت مشابه با مبنای تعهد ایمنی در نظر گرفته است (Jourdain, 2000, p. 117).

در حقوق فرانسه با هدف سهولت جبران خسارت زیان‌دیده، قانونگذار به سوی برقراری مسؤولیت‌های بدون تقصیر حرکت کرده است، که به‌موجب آن مالک هر شیئی به‌طور مطلق، مسؤول جبران خسارات ناشی از مال خود خواهد بود، مگر این که ثابت کند زیان به‌سبب قوه قاهره به‌وجود آمده است، البته در مورد اشیائی که خطر قابل ملاحظه‌ای برای افراد جامعه ایجاد می‌کنند، مثل وسایل نقلیه، حتی قوه قاهره نیز مسؤولیت را منتفی نخواهد کرد (قانون ۵ ژوئیه ۱۹۸۵). این درحالی است که هنوز در حقوق ایران در مسؤولیت‌های ناشی از اشیا، مبانی مسؤولیت بر پایه تقصیر و تنها در پاره‌ای موارد از جمله حوادث رانندگی به سمت مسؤولیت‌های بدون تقصیر حرکت شده است.

۲. مفاهیم

۲-۱. شیء

در حقوق فرانسه که نسبت به مسؤولیت مدنی ناشی از حفاظت اشیا در ماده ۱۲۴۲ ق.م.^۱ تصریح گردیده می‌توان درباره هرشیئی به بند اول ماده مذکور استناد نمود. شیء ممکن است جامد، مایع، گاز، دود، امواج و یا تشعشعات باشد؛ لذا هر شیئی اعم از جاندار (به جز انسان) و بی‌جان، منقول و غیرمنقول، خطرناک و غیر خطرناک داخل در تعریف شیء می‌باشد. همچنین فرقی بین شیء متحرک و ساکن از جهت ایجاد مسؤولیت وجود ندارد، و تنها در شیء متحرک نقش فاعلی شیء مفروض بوده و کافی است زیان دیده دخالت سببی شیء یعنی تماس مادی با شیء در حال جنبش را اثبات نماید، ولی در شیء ساکن مانند پله، درب شیشیه‌ای، زمین و یا شیئی که متحرک بوده ولی تماسی با زیان‌دیده یا اموال او برقرار نکرده باشد، مانند ایجاد

1. Article 1242: On est responsable non seulement du dommage que l'on cause par son propre fait, mais encore de celui qui est causé par le fait des personnes dont on doit répondre, ou des choses que l'on a sous sa garde...

اختلال دید به واسطه چراغ وسایل نقلیه، ترساندن به وسیله یک شیء و حرکات ویراژ اسکی باز، لازم است نقش فاعلی شیء نیز در ایجاد خسارت اثبات گردد. گاهی نیز وضعیت غیرعادی شیء به عنوان معیار فعل مثبت لحاظ می‌گردد. مثلاً لغزندگی زمین یا کمبود نور، عدم محافظت مناسب از پلکان یا عدم نصب نرده در لبه آن و شکنندگی در شیشه‌ها یا عدم نشانه گذاری بر روی آن فعل مثبت شیء تلقی می‌گردند (ژوردن، ۱۳۸۵، ص ۱۲۷).

حیوانات نیز به تعبیر حقوقدانهای فرانسوی اشیاجاندار می‌باشند و خسارت ایجاد شده توسط آنها موجب مسئولیت مالک یا متصرف آنها خواهد بود (Starck, 1972, p.573). در خصوص اشیاخطرناک نیز دیوان کشور فرانسه در فوریه ۱۹۳۰ اعلام نمود: «مسئولیت ناشی از اشیایابه حفاظت شیء مربوط است نه خود شیء» (Prosser, 1971, p.505). بنابراین تفکیکی میان اشیاخطرناک و غیر خطرناک در حقوق فرانسه وجود ندارد؛ زیرا همه اشیایمی‌توانند با یک استفاده نادرست تبدیل به یک شیء خطرناک شوند. در نتیجه تفکیک حیوانات به خطرناک و غیر خطرناک نیز در بررسی مسئولیت محافظ آنها منتفی خواهد بود (یزدانیان و همکاران، ۱۳۹۵، ص ۳۷۱). درحقوق ایران بحث مستقلی در خصوص شیء و فعل ناشی از آن مطرح نشده و همچنین تفکیکی بین شیء خطرناک و غیر خطرناک صورت نگرفته است، ولی در موارد پر خطر مثل فعالیتهای اتمی مقررات خاص تدوین گردیده است که از جمله می‌توان به آئین نامه حفاظتی تأسیسات و ماشین‌های اهره چوب بری مصوب ۱۳۴۲ و آیین نامه حفاظتی مواد خطرناک و مواد قابل اشتعال و مواد قابل انفجار مصوب ۱۳۴۲ اشاره نمود. که عدم انجام تکالیف حفاظتی تقصیر محسوب می‌شود، ولی تا زمان تصویب قانون خاص، مثلاً صرف نگهداری مواد آتش زا در منزل تقصیر محسوب نمی‌گردد.

۲-۲. فعل شئیء

درک مفهوم فعل شئیء دشوار است. در مورد حیوان، همه قبول دارند که ممکن است فعلی از ناحیه آن صادر شود؛ لیکن تصور صدور عملی به وسیله یک شئیء که برحسب تعریف آن بیجان است بسیار دشوار است. این امر قابل تصور نیست مگر اینکه منشا فعل یک شئیء بیجان، عمل انسان باشد، بدین معنی که شئیء پس از این که به وسیله انسان به حرکت درآمده است، اختیار آن از دست او خارج شود. در ۱۶ ژوئن ۱۸۹۶ با صدور رای مشهور تفن^۱ توسط شعبه مدنی دیوان کشور کارفرمایی که کارگرش به علت انفجار دیگ بخار یک کشتی یدک کش، جان باخته بود، مسؤول شناخته شد؛ در صورتی که کارفرما هیچ تقصیری مرتکب نشده بود. این رأی سرآغاز تفسیری جدید از ماده ۱۳۸۴ ق.م. سابق فرانسه و برقراری مسؤولیت بدون تقصیر برای محافظ شئیء می‌باشد. بدین ترتیب مسؤولیت فعل یک شئیء (دیگ بخار) بر عهده محافظ آن شئیء یعنی کارفرما قرار گرفت. مشکل عمده در تبیین مفهوم فعل شئیء عبارت است از تفکیک بین فعل ناشی از شئیء که مشمول بند اول ماده ۱۲۴۲ می‌گردد و فعل ناشی از انسان که با مسؤولیت شخص در قبال تقصیر اثبات شده مندرج در مواد ۱۲۴۰ و ۱۲۴۱ قانون مدنی^۲ (مواد ۱۳۸۲ و ۱۳۸۳ ق.م. سابق) تضمین و مجازات می‌شود. به هر حال هرگاه خسارت ناشی از شئیء تحت مراقبت باشد، بدون این که قراردادی وجود داشته باشد با مسؤولیت مدنی قهری ناشی از اشیامواجه خواهیم بود. هرگاه متعهد در مقام وفای به عهد شیئی را تسلیم نماید که موجب بروز خسارت گردد و یا مثلاً اتوموبیل متصدی حمل و نقل منفجر شده و سبب بروز خسارت به مسافر گردد با مسؤولیت مدنی قراردادی ناشی از اشیامواجه می‌گردیم

1. Teffaine

2. Article 1240: Tout fait quelconque de l'homme, qui cause à autrui un dommage, oblige celui par la faute duquel il est arrivé à le réparer. Article 1241: Chacun est responsable du dommage qu'il a causé non seulement par son fait, mais encore par sa négligence ou par son imprudence.

که در این زمینه یک رأی^۱ به نقل از یکی از نویسندگان حقوقی ما در حقوق فرانسه صادر شده است (به نقل از: یزدانیان، ۱۳۹۵، ص ۷۵)؛ بنابراین در حقوق فرانسه مسئولیت مدنی قراردادی ناشی از اشیاء که مربوط به خسارت ناشی از خود شیء و نه معیوب بودن شیء (که سراغ خیار عیب یا ارش می‌رویم) می‌باشد به عنوان یک نهاد مستقل از مسئولیت مدنی قهری ناشی از اشیاء در نظر گرفته می‌شود. (Leduc, 1996, p.164).

بنابراین هرگاه از ناحیه شیء تحت مالکیت یا تصرف خسارتی به وجود آید، براساس مسئولیت مدنی قهری ناشی از اشیاء، مسئولیت جبران خسارت برعهده مالک یا محافظ خواهد بود. بدیهی است طرح دعوی علیه مالک به دلیل شناسایی راحت‌تر وی به نفع زیان‌دیده است. مثلاً در یک حادثه رانندگی ممکن است تعیین راننده در لحظه تصادف با دشواری روبه‌رو گردد (Jourdain, 2008, p.114).

۲-۳. محافظ شیء

از آنجا که مواد ۱۳۸۴ و ۱۳۸۵ ق.م. سابق فرانسه ضابطه روشنی به منظور تشخیص «محافظ» به دست نمی‌داد، (مواد مذکور بدون تغییر در مواد ۱۲۴۲ و ۱۲۴۳ قانون مدنی جدید فرانسه تکرار شده است.) در نتیجه بحث‌های فراوانی در حقوق فرانسه در خصوص حفاظت شیء صورت گرفته است. برخی اعتقاد به حفاظت مادی یعنی در اختیار داشتن شیء و اداره مادی آن داشته و برخی دیگر معتقد به حفاظت و نگهداری حقوقی و داشتن کنترل حقوقی بر شیء هستند، که نظر اول به دلیل این‌که مثلاً یک کارگرتحت امر کارفرما را مسئول می‌شناخت و نظر دوم نیز به دلیل این‌که مسئولیت مال به سرقت رفته را نیز بر مال باخته تحمیل می‌نمود با اشکال جدی

1. " la responsabilite contractuelle du fait de la chose a ete admise par la cour de cassation apres des hesitations comparables a ce qui a ete precedemment decrit. Tres longtemps, le fait anormal d'une chose etait dissimule par les juges derriere une pseudo-obligation inexecutee ou une pseudo-faute"

مواجه بود، تا این که دیوان کشور در رأی مهم فرانک^۱ نگهداری را اختیار استفاده، اداره و کنترل شیء تعریف نمود (رأی هیأت عمومی، ۲ دسامبر ۱۹۱۴) (Bertolaso, 2002, p.4) و با افزودن عبارت «اختیار استفاده» به اختیارات حقوقی، مالک را از مسئولیت شیء دزدیده شده معاف و سارق یا هر غاصب دیگر و حتی کارگری که از حدود وظایف خویش خارج شده و شیء را در جهت میل شخصی به کار می‌گیرد، مسؤول تلقی نموده است. حتی در رأی شعبه دوم مدنی دیوان عالی کشور مورخه ۱۸ دسامبر ۱۹۶۴ مجنونی که نگهدارنده چیزی بود و در رأی هیأت عمومی دیوان کشور مورخه ۹ مه ۱۹۸۴ صغیری که محافظ یک شیء بود، مسؤول شناخته شده و کنترل بر شیء صرف نظر از قدرت تشخیص و تمیز موجب مسئولیت گردیده است (ژوردن، ۱۳۸۵، ص ۱۳۰-۱۳۲). بنابراین در خصوص تعریف محافظ یا نگهبان باید گفت به شخصی که استفاده، اداره و کنترل شیء را بر عهده دارد نگهبان اطلاق می‌شود که ممکن است مالک یا قائم مقام وی باشد (Carbonnier, 1995, p.257). محافظ اعم از مالک و متصرف است و تفاوتی بین شخص حقیقی یا حقوقی در خصوص مالک یا متصرف وجود ندارد و موضوع مالکیت و تصرف از موارد اختصاص یافته به شخص حقیقی نمی‌باشد. همچنین در حقوق فرانسه اصل بر محافظ بودن مالک می‌باشد، مگر این‌که وظیفه حفاظت به صورت قهری نظیر سرقت و سوء استفاده کارگر در انجام وظیفه و یا به صورت قراردادی نظیر اجاره، امانت، تعمیر ماشین، حمل و نقل، پیمانکار ساختمان، حفاظت شیء به دیگری منتقل گردد و در فرضی که مثلاً مالک وسیله نقلیه را در حضور تعمیرکار آزمایش می‌کند و یا تعلیم گیرنده رانندگی که با راهنمایی آموزش دهنده عمل می‌کند، همچنان تعمیرکار و آموزش دهنده محافظ محسوب می‌گردند و اگر چند نفر مشترکاً محافظ شیء باشند، همگی نگهدارنده و محافظ محسوب خواهند شد (ژوردن، ۱۳۸۵، ص ۱۳۳-۱۳۵).

---

1. Franck

۲-۴. ساختمان

در حقوق فرانسه در ماده ۱۳۸۶ ق.م. سابق و ماده ۱۲۴۴ ق.م. جدید، واژه "Batiment" به معنای ساختمان به کار رفته و نویسندگان قانون مدنی ما در ماده ۳۳۳ ق.م. آن را به «دیوار، عمارت و کارخانه» ترجمه کرده‌اند. منظور از بنا هر چیزی است که ساخته شده باشد که ممکن است با مصالح بنایی و حتی به صورت چوبی ساخته شده باشد و برای سکونت یا کار یا انبار کردن کالا یا اسکان حیوانات استفاده شود و حتی به صورت پل و کانال باشد. البته باید غیرمنقول باشد و در زمین مستحکم شده باشد. به عقیده برخی از حقوقدانان فرانسوی انبارها و آشیانه‌هایی که پایه‌های آن در زمین محکم نشده یا سنگ فرشی که به طور موقت در زمین قرار داده شده بنا محسوب نمی‌شود، ولی درب، دریچه، بالکن یا سنگفرش در حکم بنا محسوب شده است (Planiol, 1952, p.608). در حقوق ایران با توجه به فقدان یک نص کلی در مورد مسؤلیت ناشی از اشیا تا جایی که عرف اجازه می‌دهد، می‌توان مفهوم وسیعی از ساختمان را در ماده ۳۳۳ ق.م. در نظر گرفت (امیری قائم مقامی، ۱۳۷۸، ص ۲۳۹)؛ لذا مخازن مایع، وسایل برقی و کلیه تأسیسات حرارتی و برودتی که در ساختمان به کار رفته و عرفاً جزئی از بنا می‌باشد، در صورت ویرانی در حیطه ماده ۳۳۳ ق.م. قرار می‌گیرد (یزدانیان، ۱۳۹۲، ص ۲۷۷). در فقه نیز تفاوتی میان اموال غیرمنقول تبعی (بالکن، پله، پنجره‌ها) و اموال غیرمنقول ذاتی وجود ندارد (شهیدثانی، بی تا، ص ۱۵۴ و ۱۵۵) و همگی جزء بنا محسوب می‌شوند.

۲-۵. حیوان

همان‌گونه که ذکر شد، حیوانات به تعبیر حقوقدانهای فرانسوی اشیاجاندار می‌باشند و خسارت ایجادشده توسط آنها موجب مسؤلیت مالک یا متصرف آنها خواهد بود. اگر چه برخی از علمای حقوق فرانسه بر این باورند که نیازی به ماده ۱۳۸۵ ق.م. سابق نبوده و خسارت ناشی از حیوان را می‌توان در محدوده بند ۱ ماده ۱۳۸۴ ق.م.

سابق مطالبه نمود. هر چند مسئولیت ناشی از حیوانات به نوعی محافظت از شیء محسوب می‌گردد، ولی نوعی اماره غیر قابل ابطال در این مسئولیت وجود دارد که موجب مسئولیت محض مالک حیوان می‌گردد، و جز با اثبات قوه قاهره از مسئولیت رها نمی‌گردد (Viney, 1988, p.640). همچنین جانوران میکروسکوپی و مواردی مانند باسیل یا باکتری را از نظر عرفی نمی‌توان حیوان قلمداد نمود و بابد برای جبران خسارت ناشی از آنها از قواعد کلی مسئولیت یاری جست. در مورد حیواناتی مانند زنبور عسل که کاملاً تحت نظارت و حفاظت مالک نمی‌باشند و مالک از آنها نفع و فایده می‌برد. دادگاه آژن در رأی ۲۸ می ۱۹۴۳ معتقد است ماده ۱۳۸۵ ق.م. هنگامی که زنبورها پرواز کرده‌اند قابل اعمال نیست؛ مگر وقتی که آن زنبورها به کندو باز می‌گردند، اما رویه قضایی فرانسه در سالهای بعد ماده ۱۳۸۵ را در مورد خسارت ناشی از گزیدگی زنبورهای عسل که در کندوها نگهداری می‌شوند، به طور کامل قابل اعمال دانسته است (Mazeaud, 1976, p.1093). در حقوق ایران لفظ حیوان مندرج در ماده ۳۳۴ ق.م. نیز نمی‌تواند عمومیت داشته باشد؛ زیرا با توجه به مواد ۵۰۷ و ۵۰۹ ق.م. معلوم می‌شود که نظر قانونگذار به تبعیت از فقه اسلامی حیوانات اهلی بوده است نه غیر آن. ولذا آن ماده نمی‌تواند حیوانات غیر اهلی را که سیرک داران اداره می‌نمایند شامل گردد. البته چنانچه به اعتقاد برخی از نویسندگان با توجه به اطلاق لفظ حیوان در ماده ۳۳۴ ق.م. (همانند ماده ۱۳۸۵ ق.م. سابق فرانسه) لفظ مذکور را شامل حیوانات غیر اهلی نیز بدانیم، لازم است نگهداری این حیوانات خطرناک را که امری غیرعادی و نامتعارف است نوعی تقصیر محسوب نموده و زیان‌دیده را از اثبات تقصیر مالک یا متصرف حیوان معاف کنیم (کاتوزیان، ۱۳۷۴، ش ۲۸۹). در مورد زنبورهای عسل نیز برخی از نویسندگان تحت تاثیر برخی از آراء دادگاههای فرانسه آن را از شمول ماده ۳۳۴ ق.م. خارج دانسته اند (امیری قائم مقامی، ۱۳۷۸، ص ۲۷۴).

۳. مبانی مسؤولیت مدنی ناشی از فعل ساختمان

۳-۱. مبانی مسؤولیت مدنی ناشی از فعل ساختمان در حقوق ایران

در حقوق ایران براساس قانون مسؤولیت مدنی مصوب ۱۳۳۹ اصولاً مبنای مسؤولیت مدنی بر پایه تقصیر استوار شده است. درخصوص خسارت ناشی از خرابی و ویرانی بنا نیز قانونگذار به این قاعده در ماده ۳۳۳ ق.م. وفادار بوده و مالک بنا را در صورتی که مطلع بر عیب بنا بوده و یا عیب از عدم مراقبت او تولید شده باشد، مقصر و مسؤول جبران خسارت می‌داند. در واقع قانونگذار برای مالک بنا مسؤولیت خاص و جدا از قواعد عمومی مسؤولیت مدنی در نظر گرفته است. در فقه نیز برای مالک بنا مسؤولیت خاص در نظر گرفته شده است، مثل مسؤولیت مالک دیواری که فرو می‌ریزد (موسوی خوئی، ۱۳۹۶، ص ۲۴۴). در هر صورت صرف مالکیت بنا ایجاد مسؤولیت نمی‌کند و اهمال در تعمیر یا حفاظت (ترک فعل) برای تحقق مسؤولیت لازم است. ترک فعلی که به حکم قانون موجب مسؤولیت می‌گردد، چون تکلیف حفاظت از اموال از جمله الزامات قانونی مالکین می‌باشد (امامی، ۱۳۵۱، ص ۴۰۱ و ۴۰۳). البته ملاک اطلاع در اینجا نوعی است؛ یعنی ممکن است مالک از عیب و نقص مطلع نباشد، ولی از مالک متعارف انتظار می‌رود از چنین عیبی مطلع باشد. در این صورت مالک، مطلع فرض می‌شود. در واقع به‌رغم این که ماده ۳۳۳ ق.م. از ماده ۱۳۸۶ ق.م. سابق فرانسه اقتباس شده ولی برای سازگاری با موازین فقهی بومی سازی شده است (یزدانیان، ۱۳۹۲، ص ۲۶۳).

در مورد مبنای مسؤولیت مالک، در ماده ۳۳۳ ق.م. نظرات مختلفی مطرح شده است: نظری که مسؤولیت مالک را مبتنی بر فرض قانونی تقصیر می‌داند، که به موجب آن، مقصود مقنن این است که اگر بنا به علت فورس ماژور و حوادث غیر مترقبه، مانند زلزله یا سیل، خراب شود و ضرر برساند ضامن نیست. در غیر این مورد ضامن است؛ زیرا اگر مواظبت لازم را به عمل می‌آورد منجر به ورود خسارت به غیر نمی‌شد (جعفری لنگرودی، ۱۳۸۲، ص ۲۵۹). همین نظر را حقوق دانان در مورد

مسئولیت متصدی حمل و نقل موضوع ماده ۳۸۶ قانون تجارت دارند (دمرچیلی و همکاران، ۱۳۸۸، ص ۷۲۰). اما بنا به نظر دیگر، اثبات تقصیر مالک به عهده زیان‌دیده است؛ مگر در مواردی که او به موجب قرارداد یا شرط ضمنی، سلامت مال مورد امانت را تضمین کرده باشد (کاتوزیان، ۱۳۸۲، ص ۲۷۷). بعضی دیگر از حقوق‌دانان معتقدند، این ماده حاوی مسئولیت مبتنی بر تقصیر و مسئولیت بدون تقصیر (حالتی که مالک از عیب بنا مطلع شده و در حال رفع عیب بوده است و به شخصی خسارت وارد می‌شود و وی براساس مسئولیت بدون تقصیر ملزم به جبران می‌باشد) است (امیری قائم مقامی، ۱۳۷۸، ص ۲۶۶) که البته پذیرش این نظریه توجه به ظاهر ماده ۳۳۳ ق.م. دشوار است؛ چرا که مالکی که به محض اطلاع از عیب نسبت به رفع آن اقدام می‌کند دیگر تقصیری ندارد تا مسئولیتی پیدا کند.

همچنین ماده ۵۱۹ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ به تبع از فقه (محقق حلی، ۱۴۰۹، ص ۱۰۲۶) در خصوص رفع خطر از بنای متمایل به سقوط احراز تقصیر مالک را شرط دانسته و مقرر کرده است: «... چنانچه مالک با وجود تمکن از اصلاح یا رفع یا آگاه‌سازی و جلوگیری از وقوع آسیب، سهل‌انگاری نماید، ضامن است». همچنین ماده ۵۱۸ قانون مجازات اسلامی نیز که حوالت قهری را رافع مسئولیت مالک می‌داند، بر لزوم وجود تقصیر در خسارت ناشی از بنا تأکید می‌کند.

مسئولیت ناشی از شیء منوط به ایجاد حادثه ناشی از فعل شیء است؛ بنابراین اگر فعل غیر یا فعل زیان‌دیده در خرابی ساختمان دخالت داشته باشد در این صورت دارنده آن مسئولیتی نخواهد داشت. و یا وقتی خسارتی از ملحقات بنا به شخصی وارد می‌شود (مثل نشست آب و تخریب دیوار همسایه) بدون این که بنا ویران شود باید به قواعد عام جبران خسارت مراجعه نمود (نظری، ۱۳۸۹، ص ۱۳۸). همچنین هرگاه سازنده یا مهندس ناظر در ساخت، اصول فنی و مهندسی را رعایت ننماید و به این علت ساختمان یا قسمتی از آن فرو ریزد و موجب خسارت شود، مسؤول جبران خسارت وارده خواهند بود (ماده ۵۱۷ قانون مجازات اسلامی و تبصره ماده ۱۹

آیین‌نامه اجرایی ماده ۳۳ قانون نظام مهندسی و کنترل ساختمان مصوب ۱۳۸۳). همچنین اگر دیوار یا ساختمانی در شرف سقوط یا ریزش باشد؛ در این صورت شهرداری باید مالک ساختمان یا دیوار را ملزم به تخریب یا سایر اقدامات ایمنی جهت جلوگیری از خسارت به سایر اشخاص نماید. در صورت عدم امکان راساً اقدامات لازم را به عمل آورد، در غیر این صورت در مقابل زیان‌دیده، دارای مسئولیت مدنی خواهد بود (بند ۱۴ ماده ۵۵ قانون شهرداری). همچنین تبصره ۷ ماده ۱۰۰ قانون شهرداری (اصلاحی مصوب ۱۳۵۸/۶/۲۷) نیز در جهت پیشگیری از احداث ساختمان بدون رعایت اصول فنی تکالیفی را برای مهندس ناظر و شهرداری مقرر کرده است.

۲-۳. مبانی مسئولیت مدنی ناشی از فعل ساختمان در حقوق فرانسه

در حقوق فرانسه مطابق ماده ۱۲۴۴ ق.م.ا.مسئولیت ناشی از ویرانی ساختمان متوجه مالک است. البته در صورتی که ساختمان به تصرف شخص دیگری درآید، بعضی از وظایف به متصرف انتقال می‌یابد؛ از قبیل در معرض سقوط قرار گرفتن بعضی از وسایلی که به ساختمان الصاق شده، ولی بعضی از وظایف کماکان بر عهده مالک باقی می‌ماند، از قبیل خرابی ناشی از عدم تعمیرات اساسی و کلنگی بودن ساختمان. علاوه بر این اگر مالک، تعمیر یا ساخت ساختمانی را به دیگری واگذار نماید، حفاظت و مراقبت آن نیز منتقل می‌گردد (یزدانیان، ۱۳۸۷، ص ۳۷۷).

در حقوق این کشور در جهت حمایت از زیان‌دیده هرگونه سقوط قطعات و قسمتهای ساختمان به طور کلی یا جزئی ویرانی محسوب و برای مسئولیت مالک کافی خواهد بود (Viney, 1988, p.722). همچنین احتمال ویرانی برای ایجاد مسئولیت کافی نیست و تنها می‌توان مالک را ملزم به تعمیرات نمود (همان، ش ۶۸۶).

در حقوق قدیمی رومی همسایگان نگران از ویرانی ساختمانها نه تنها مالک را وادار به تعمیر بنا می‌کردند، این حق را نیز داشتند که به هزینه مالک راساً اقدام و دفع

1. Article 1244: Le propriétaire d'un bâtiment est responsable du dommage causé par sa ruine, lorsqu'elle est arrivée par une suite du défaut d'entretien ou par le vice de sa construction.

خطرناک‌نمایند، و این امر الهام بخش ماده ۱۳۸۶ ق.م. سابق فرانسه (ماده ۱۲۴۴ ق.م. جدید) بوده است (Hocquet, 2004, p.2). در ماده ۱۲۴۴ ق.م.ف. مالک در صورتی مسؤول است که ویرانی ناشی از عیب بنا و یا عدم مراقبت از آن ایجاد شده باشد (Maistre, 2014, p.22). رویه قضایی این کشور همواره بر وجود تقصیر برای تحقق مسؤولیت مالک بنای ویران شده تأکید نموده است (Mazeaud, 1976, p.1064)، ولی برخی از مؤلفین نیز سعی کرده‌اند با توجه به نظریه حفاظت (گارد) مسؤولیت مالک را با توجه به نظریه خطر تحلیل نمایند و مبنای مسؤولیت را به جای تقصیر، نظریه خطر در نظر بگیرند. استدلال آنها این است که از آنجا که مالک از بنا منتفع می‌شود، باید خطرات ناشی از آن را نیز تقبل نموده و به صرف مالک بودن مسؤول است (Carbonnier, 1996, p.251). که البته با توجه به صراحت ماده ۱۲۴۴ ق.م. که بر لزوم اثبات عدم مراقبت بنا یا وجود عیب در بنا تأکید دارد به سختی قابل جمع می‌باشد. از این منظر اگر ساختمانی در تصرف قانونی یا غیر قانونی شخصی باشد، مالک یعنی کسی که سند به نام اوست طبق ماده ۱۲۴۴ ق.م. مسؤول بوده و محافظ یعنی کسی که بر مال کنترل دارد طبق ماده ۱۲۴۲ ق.م. ضامن است (یزدانیان، ۱۳۸۷، ص ۳۷۵-۳۹۳).

در حقوق فرانسه مسؤولیت ناشی از شیء (بند ۱ ماده ۱۲۴۲ ق.م.) از منظر رویه قضایی نوعی مسؤولیت بدون تقصیر است (Leduc, 2007, p.67; Jourdain, 2008, p. 21) و گاه رویه قضایی از ماده ۱۳۸۶ ق.م. (سابق) به نفع ماده ۱۳۸۴ ق.م. (سابق) عقب‌نشینی می‌کند (Jourdain, 2010, p.115). بند ۱ ماده ۱۲۴۲ ق.م. (ماده ۱۳۸۴ ق.م. سابق) دامنه گسترده‌ای داشته و خسارتهای بسیاری با توجه به این ماده قابل جبران است. اما این مسؤولیت ناشی از مالکیت نیست بلکه بر مبنای نظریه نگهداری (گارد) استوار است که به موجب آن نگهدار شیء مسؤول خسارت ناشی از آن خواهد بود و از آن جا که این مسؤولیت شامل خسارت ناشی از همه اشیا بی‌جان اعم از منقول و غیرمنقول می‌باشد با توسل به آن می‌توان همه خسارات ناشی از عیوب بنا در

غیرمورد ویرانی را نیز جبران نمود (Buffelon, 1998, p.1257). همچنین در مسئولیت ناشی از شیء لازم است شیء نقش فاعلی و کنشگر به خود گرفته باشد (Jourdain, 2007, p.79). درمقابل ماده ۱۲۴۴ ق.م.ف. اختصاص به مورد ویرانی بنا دارد و برای مطالبه خسارت بر مبنای این ماده باید وجود عیب در بنا یا عدم مراقبت از آن اثبات گردد. درحالی که در مطالبه خسارت براساس بند ۱ ماده ۱۲۴۲ نیازی به اثبات تقصیر نگهبان شیء ندارد و کافی است ورود زیان و رابطه با آن شیء ثابت شود (Viney, 1988, p.738).

البته به زعم برخی نویسندگان اعمال هم زمان هر دو رژیم یعنی مطالبه خسارت براساس هر دو ماده ۱۲۴۲ و ۱۲۴۴ امکان پذیر می‌باشد (Buffelon, 2008, p.635) که نتیجه آن انتخاب یکی از رژیم‌های استناد شده توسط دادگاه به عنوان مبنای حکم خواهد بود. در مورد خسارات ناشی از عیب بنا در غیر موارد ویرانی با توجه به بند ۱ ماده ۱۲۴۲ ق.م.ف. تردیدی در مفروض بودن تقصیر وجود ندارد و زیان‌دیده نیازی به اثبات تقصیر جهت مطالبه خسارت ندارد و تنها قوه قاهره و حوادث خارج از اراده مالک باعث معافیت وی خواهد شد. درحال حاضر رویه قضایی فرانسه خسارت ناشی از ویرانی بنا را براساس ماده ۱۲۴۴ ق.م. و خسارت ناشی از غیر مورد ویرانی را براساس بند ۱ ماده ۱۲۴۲ قابل مطالبه می‌داند. بنابراین در صورتی که خسارت ناشی از ویرانی بنا باشد، زیان‌دیده حق انتخاب نخواهد داشت و نمی‌تواند از مقررات بند ۱ ماده ۱۲۴۲ به دلیل عدم لزوم اثبات تقصیر مالک استفاده نماید (Malaurie, 1962, p.454).

شعبه دوم دیوان عالی کشور فرانسه در ۳۰ نوامبر ۱۹۸۸ ابراز داشته است: «ماده ۱۳۸۶ ق.م. (ماده ۱۲۴۴ ق.م. جدید) ناظر به ویرانی بنا است و مقررات مندرج در بند ۱ ماده ۱۲۴۲ را که مربوط به مسئولیت ناشی از هر شیء است که تحت نگهبانی شخص قرار دارد نفی می‌کند» (Viney, 1988, p.739). ویرانی بنا باید خود به خودی باشد تا مشمول ماده ۱۲۴۴ ق.م. گردد والا از مصادیق تخریب خواهد بود.

۳-۳. بررسی تطبیقی

مطابق ماده ۱۳۸۶ ق.م. سابق فرانسه (ماده ۱۲۴۴ ق.م. جدید) تنها مالک ساختمان مسئول جبران خسارت ناشی از ویرانی است (Flor, 2001, p.287). ماده ۳۳۳ ق.م. نیز به تقلید از این ماده تنها مالک را مسئول می‌داند، که البته از نظر سهولت طرح دعوی به نفع زیان‌دیده است. همانگونه که ذکر شد مطابق قانون مدنی ایران و فرانسه مالک ساختمان مسئول حفاظت ساختمان می‌باشد. مالک یعنی کسی که سند مالکیت به نام اوست با محافظ (طبق رأی فرانک کسی که استفاده، راهنمایی و کنترل مال را در دست دارد) متفاوت است (Bertolaso, 2002, p.4).

یکی از مواردی که در تعیین مالک مطرح می‌شود وقتی است که ساختمان به وسیله عقد تملیکی مانند بیع مورد انتقال قرار گرفته است. با انعقاد عقد بیع مالکیت ساختمان به خریدار منتقل می‌شود (ماده ۳۳۸ ق.م) هر چند ساختمان به تصرف خریدار داده نشده باشد؛ بنابراین به محض اتمام ایجاب و قبول از منظر مواد ۱۳۸۶ ق.م. (۱۲۴۴ ق.م. جدید) فرانسه و ماده ۳۳۸ ق.م. ایران خریدار مالک ساختمان به حساب می‌آید. در حقوق فرانسه از این تاریخ خریدار مسئول است به عنوان مثال رویه فضایی فرانسه برنده مزایده را طبق ماده ۱۳۸۶ ق.م. سابق مسئول دانسته است. طبق وقایع این پرونده در زمان برگزاری مزایده و پس از برنده شدن خریدار، بر اثر ازدحام شرکت کنندگان در مزایده کف اتاق فرو ریخته و به شرکت‌کنندگان آسیب وارد شده و دادگاه برنده مزایده (خریدار) را مسئول جبران خسارت دانسته است (همان، ش ۶۸۹). این درحالی است که در حقوق ایران تا زمانی که مبیع تحویل مشتری نشده است، در صورت بروز خسارت مسئولیت جبران خسارت برعهده فروشنده خواهد بود، چون تا زمانی که مبیع تحویل مشتری نشود، تکلیف مراقبتی مندرج در ماده ۳۳۳ ق.م. متوجه وی نخواهد شد.

با این وجود رأی مزبور در حقوق فرانسه قابل توجیه است؛ زیرا همانگونه که ذکر شد مبنای مسئولیت مالک ساختمان به زعم برخی نظریه تقصیر نیست و مبتنی بر تئوری خطر یا تعهد ایمنی می‌باشد (Lambert, 1994, p.81). بایع تا لحظه قبول ایجاب از طرف خریدار، مالک بوده و در صورت خرابی مسئول جبران خسارت است و از لحظه قبول عقد توسط خریدار، وی مالک شده و اگر از این لحظه به بعد ویرانی رخ دهد، مسئولیت بر دوش مالک جدید یعنی خریدار است، اما در حقوق ایران این اشکال وجود دارد که پس از انتقال اگر ساختمان خراب گردیده و خریدار مطلع از عیب بوده یا خسارت ناشی از عدم مواظب وی باشد مسئول است. اما اگر خریدار جاهل بر عیب بوده یا خسارت ناشی از عدم مواظب وی نباشد، ضامن نیست. حال اگر هم فروشنده از عیب بنا آگاه بوده و آن را به خریدار منتقل کرده باشد یا ویرانی ناشی از عدم مواظب وی باشد، پس از انتقال دیگر مالک نیست و مسئولیت وی در قلمرو ماده ۳۳۳ ق.م. نمی‌گنجد و برای جبران خسارت ناگزیر از مراجعه به قواعد عمومی هستیم. در حقوق فرانسه مسئولیت مالک قبلی را ناشی از عیوب پنهان دانسته و یا با استناد به مواد ۱۲۴۵ ق.م. (ماده ۱-۱۳۸۶ ق.م. سابق) به بعد قانون مدنی فرانسه فروشنده را به جهت عیب کالا مسئول جبران می‌دانند (یزدانیان، ۱۳۸۷، ص ۳۸۵).

در حقوق ایران طبق ماده ۳۳۳ ق.م. اگر خرابی ناشی از عدم مواظبت مالک باشد وی ضامن بوده و حق مراجعه به کسی را ندارد، اما اگر ویرانی ناشی از عیبی باشد که مالک بر آن مطلع نیست مسئول جبران خسارت نیست، اما اگر بر این عیب آگاهی یافته و کاری انجام ندهد، مقصر بوده و مسئول می‌باشد. حال خریدار اگر در زمان بیع از عیب مطلع نبوده می‌تواند بر مبنای خیار عیب به بایع مراجعه نماید و عقد را فسخ کند، اما اگر سازنده‌ای بنا را معیوب بنا نهاده باشد مالک می‌تواند از باب مسئولیت قراردادی خسارت خویش را به علت بد انجام دادن تعهد از سازنده مطالبه نماید.

در فقه نیز این دو با ظرافت از یکدیگر تفکیک گردیده‌اند و خراب شدن بنا یا ملحقات آن از مصادیق تسبیب و ضمان ناشی از خراب کردن بنا در بحث اتلاف آمده است (نجفی، ۱۹۹۲، ص ۳۲۷). مواد ۵۱۷ تا ۵۲۰ ق.م.ا. مصوب ۱۳۹۲ نیز ناظر به خراب شدن و نه خراب کردن می‌باشد.

نکته دیگر اینکه چنانچه زیان‌دیده با مالک بنا قراردادی مثل اجاره داشته باشد و در نتیجه ویرانی بنا خسارتی به مستأجر وارد شود، مطالبه خسارت بر مبنای کدامیک از مسؤولیت قراردادی یا غیرقراردادی (قهری) خواهد بود، و آیا زیان‌دیده اجازه انتخاب مبنایی که بهتر یا راحت‌تر زیان او را جبران می‌نماید، می‌باشد. حقوقدانهای فرانسوی ماده ۱۳۸۶ ق.م. سابق (ماده ۱۲۴۴ ق.م. جدید) را در روابط موجر و مستأجر قابل اعمال نمی‌دانند؛ چرا که موجر ضامن تمام عیوب مخفی و نقایص ساختمان است و ملزم به جبران خسارت وارده به مستأجر می‌باشد. همچنانکه مسؤولیت صاحب هتل نسبت به خسارت وارد بر مسافران مسؤولیت قراردادی بوده و هتلدار ضامن تأمین امنیت مسافران است. البته رویه قضایی فرانسه از این نظر پیروی نکرده است، و موجر را به موجب عقد اجاره مسؤول کلیه خسارات نمی‌داند (Starck, 1972, p.581). در حقوق ایران به عقیده برخی حقوقدانها اصولاً مانعی برای استفاده از تضمینات قانونی برای جلوگیری از اضرار به غیر، به‌رغم تضمینات قراردادی وجود ندارد و زیان‌دیده حق انتخاب دارد. البته این اصل تا جایی است که تعادلی که طرفین قرارداد به آن توجه داشته‌اند بر هم نخورد، مگر اینکه قرارداد با نظم عمومی مخالف باشد و جبران ضرر مصلحتی بالاتر باشد که در این صورت باید به زیان‌دیده امکان استفاده از هر دو وسیله برای جبران خسارت و احقاق حق راداد. البته درخصوص جبران خسارت باید بین خسارت ناشی از تفویت منفعت و خسارت وارد بر اموال مستأجر قائل به تفکیک شد و مسؤولیت موجر را در بخش اول قراردادی و در بخش دوم قهری و بر پایه قواعد کلی تسبیب مورد بررسی قرارداد، اگر چه استناد به قواعد ضمان قهری به دلیل نیاز به اثبات تقصیر مالک برای مستأجر

چندان مفید نباشد (کاتوزیان، ۱۳۷۴، ش ۵۳). در خصوص اتخاذ تدابیر احتیاطی در مورد خطر ویرانی ساختمان نیز می‌توان به بند ۱۴ ماده ۵۵ قانون شهرداری اصلاحی ۱۳۴۵ در حقوق ایران و بند ۱ ماده ۵۱۱ قانون ساخت و سکونت در حقوق فرانسه مبنی بر انجام اقدامات احتیاطی جهت جلوگیری از بروز خسارت ناشی از ساختمانها اشاره نمود (یزدانیان، ۱۳۹۲، ص ۲۹۸)؛ چرا که مطابق اصل احتیاط در مسئولیت مدنی باید بتوان در موارد خطر تدابیر احتیاطی در پیش گرفت تا از ورود خسارت جلوگیری شود (Baghestani, 1999, p.457). هر چند در این که در مسئولیت مدنی علاوه بر وظیفه جبران خسارت وجود وظیفه دیگری تحت عنوان تدابیر احتیاطی می‌توان در نظر گرفت، اختلاف نظرهایی وجود دارد (Viney, 2007, p.1542).

۴. مبانی مسئولیت مدنی ناشی از فعل حیوان

۴-۱. مبانی مسئولیت مدنی ناشی از فعل حیوان در حقوق ایران

ماده ۳۳۴ قانون مدنی مقرر می‌دارد: «مالک یا متصرف حیوان مسئول خساراتی نیست که از ناحیه آن حیوان وارد می‌شود، مگر این که در حفظ حیوان تقصیر کرده باشد؛ لیکن در هر حال اگر حیوان به واسطه عمل کسی منشا ضرر گردد فاعل آن عمل مسئول خسارات وارده خواهد بود». باتوجه به صراحت ماده ۳۳۴ ق.م. مسئولیت مالک حیوان در قانون مدنی مبتنی بر تقصیر می‌باشد، به عبارتی مالک حیوان مسئول خسارات ناشی از حیوان نمی‌باشد، مگر اینکه در حفاظت از آن تقصیر کرده باشد، و این تقصیر باید توسط زیان‌دیده اثبات گردد که معمولاً به صورت ترک وظیفه (ترک فعل) در نگهداری حیوان می‌باشد (امامی، ۱۳۵۱، ص ۴۰۲). نحوه حفاظت نیز تابع عرف می‌باشد به عنوان مثال استفاده از قلاده در شهرها برخلاف روستاها یک ضابطه عرفی است.

در ماده ۵۲۳ قانون مجازات اسلامی مسئولیت برای مالک حیوان فرض شده است، بدون این که مشروط به تقصیر او در حفظ حیوان باشد و از جمله آنها مسئولیت

صاحب خانه در برابر تازه واردی است که به اذن او وارد می‌شود (ماده ۵۲۳ ق.م.ا). در این فرض میزبان مسؤل ضرر پیش‌بینی نشده وضع خود نیز می‌باشد و نیازی به اثبات تقصیر او از طرف زیان‌دیده نمی‌باشد و تنها قوه قاهره یا آسیب‌های مستند به غیر میزبان مانند برانگیختن حیوان توسط زیان‌دیده یا شخص ثالث می‌تواند مبنای حکم (فرض تقصیر) را از بین ببرد (کاتوزیان، ۱۳۷۴، ش ۲۹۰).

در ماده ۵۲۲ ق.م.ا نیز صراحتاً مبنای مسؤلیت متصرف حیوان را تقصیر در حفاظت از آن دانسته و نگهداری حیوان یا هر شیء خطرناکی که شخص توانایی حفظ آن را ندارد، در صورت ورود خسارت به دیگران تقصیر قلمداد نموده است. در همین باب شهید ثانی می‌گوید: «ضمان مالک در صورتی است که وی به حال حیوان (و خطر حمله او) آگاه باشد و در حفظ و نگهداری آن کوتاهی کرده باشد و در غیر این صورت چون مالک کوتاهی نکرده لذا ضامن نیست» و روایتی از مولا علی (ع) که می‌فرماید: «در اولین حمله حیوان نر (مثل گاوانر) صاحبش ضامن نیست ولی در حمله دوم صاحبش ضامن است» (شهید ثانی، ۱۳۱۶ق، ص ۳۷۵)؛ چرا که در اولین حمله ممکن است صاحب حیوان مطلع از خطر حمله نباشد، ولی در حملات بعدی اطلاع او از خطر حمله محرز می‌گردد. قید نر بودن حیوان نیز از باب اغلبیت است؛ چرا که خطر حمله از جانب حیوان نر بیشتر می‌باشد و نری یا مادگی تأثیری در مسؤلیت مالک یا متصرف حیوان نخواهد داشت (بهرامی احمدی، ۱۳۹۱، ص ۴۷۳) در ماده ۵۲۴ ق.م.ا نیز توقف حیوان در محل غیر مجاز خود تقصیر است که هماهنگ با حکم ماده ۳۳۴ ق.م و مسؤلیت مبتنی بر تقصیر می‌باشد.

ماده ۵۲۵ ق.م.ا. هم فرضی را بیان می‌کند، که حتی با وجود تقصیر مالک در نگهداری حیوان، تحریک کننده به دلیل آنکه سبب اقوی و نزدیک محسوب می‌شود، مسؤل جبران خسارت زیان‌دیده بر مبنای تقصیر خواهد بود. بنابراین به استثنای موارد مذکور در قانون مجازات اسلامی که قانونگذار برای مالک یا متصرف حیوان فرض تقصیر نموده و زیان‌دیده را از اثبات تقصیر بی‌نیاز نموده است، باید گفت

مبنای مسؤولیت مالک یا متصرف حیوان در حقوق ایران تقصیر بوده و نیاز به اثبات آن از طرف زیان‌دیده می‌باشد. البته در موارد مصرح در قانون مجازات اسلامی نیز عدم حفاظت و مراقبت از حیوان چنانچه منجر به ورود خسارت به دیگری گردد، خود نوعی تقصیر بوده و مبنای مسؤولیت از تقصیر فاصله نگرفته است و فقط با فرض کردن تقصیر بار اثبات از دوش زیان‌دیده برداشته شده است.

۴-۲. مبنای مسؤولیت مدنی ناشی از فعل حیوان در حقوق فرانسه

در حقوق فرانسه مسؤولیت مالک حیوان مبتنی برن نظریه حفاظت و نگهداری است (Viney, 1988, p.636). مبنای این نظریه همانطور که گفته شد، ماده ۱۳۸۴ ق.م. سابق فرانسه و رأی مشهور تفن می‌باشد که برای محافظ شیء تکلیف مراقبت از شیء ایجاد کرد، بدون اینکه تقصیری مرتکب شده باشد. تا جایی که برخی از علمای حقوق فرانسه بر این باورند که نیازی به ماده ۱۳۸۵ ق.م. سابق نیست و خسارت ناشی از حیوان را می‌توان در محدوده بند ۱ ماده ۱۳۸۴ ق.م. سابق (ماده ۱۲۴۲ ق.م. جدید) مطالبه نمود (Starck, 1972, p.573). هر چند مسؤولیت ناشی از حیوانات به نوعی به محافظت از شیء بر می‌گردد ولی محافظ حیوان جز با اثبات قوه قاهره از مسؤولیت رها نمی‌گردد (Viney, 1988, p.640).

در حقوق فرانسه قبل از تصویب ماده ۱۳۸۵ ق.م. سابق، ماده ۱۹ طرح قانون مدنی ملاک کار بود، ولی از آن جا که کلمه "chose" به معنی شیء در بردارنده مفهوم حیوان نبود، نیاز به یک ماده مستقل (۱۳۸۵ ق.م) بود تا مسؤولیت مالک یا متصرف حیوان را بیان کند (Mazeaud, 1976, p.1075). ماده ۱۲۴۳ ق.م.^۱ فرانسه مقرر می‌دارد: «مالک حیوان یا کسی که از آن استفاده می‌کند، در طی مدتی که حیوان در اختیار او قرار دارد مسؤول زیان‌های وارده توسط حیوان است، چه حیوان تحت نگهداری او باشد و

1. Article 1243: Le propriétaire d'un animal, ou celui qui s'en sert, pendant qu'il est à son usage, est responsable du dommage que l'animal a causé, soit que l'animal fût sous sa garde, soit qu'il fût égaré ou échappé.

چه این که سرگردان باشد و یا فرار کرده باشد». لفظ حیوان در این ماده بر اهلی و غیر اهلی یکسان اطلاق می‌گردد؛ بنابراین چنانچه شیری که از قفس سیرک یا گاوی که از طویله گریخته وزیانی به غیر وارد سازد صاحب یا منتفع از آن مسئول می‌باشند. به نظر مقنن صاحب حیوان و منتفع اگر چه ممکن است مقصر نباشند ولی اهمال کارند و اگر در حفظ جانور به نحو شایسته اقدام می‌کردند و پیش‌بینی‌های لازم را معمول می‌داشتند، این زیان ایجاد نمی‌شد. خواه منتفع مستأجر بوده یا به عاریه گرفته باشد، در هر صورت از نظر قانون مسئول است و نیز از لحاظ قانون فرقی ندارد که حیوان تحت مراقبت بوده یا گم شده یا فرار کرده باشد (نظری، ۱۳۸۹، ص ۱۴۲). لازم به ذکر است در حقوق فرانسه چنانچه مالک حیوان دولت بوده و از حیوان جهت خدمات عمومی استفاده کند، درمقابل خسارت ناشی از حیوانات در اختیار، مسئولیتی ندارد؛ مگر اینکه شورای دولتی ارتکاب تقصیر را ثابت نماید. بنابراین اسبهای متعلق به ارتش و حیوانات آزمایشگاهی و حیواناتی که در پارکهای عمومی نگهداری می‌شوند، مشمول ماده ۱۲۴۳ ق.م. نمی‌باشند، ولی حیوانات باغ وحش مشمول ماده مذکور می‌گردند (Savatier, 1957, p.406).

۴-۳. بررسی تطبیقی

در حقوق فرانسه مسئولیت مالک یا محافظ مبتنی بر نظریه نgebانی است و محافظ و نگهبان حیوان جز با اثبات قوه قاهره از مسئولیت رها نمی‌شود (Viney, 1988, p.640). در حالی که مطابق ماده ۳۳۴ ق.م. مالک یا متصرف حیوان تنها زمانی که در حفظ حیوان دچار تقصیر شده باشد، مسئول خواهد بود و در مورد فرار کردن یا گم شدن حیوان ساکت است. فقط در صورتی که بتوان فرار و گم شدن را مستند به تقصیر نمود می‌توان مالک و متصرف را مسئول دانست، والا مسئولیت متوجه کسی نخواهد بود. در قانون روستایی فرانسه^۱ نیز در زمینه نگهداری از حیوانات اهلی و

1. code rural

خطرناک (مواد ۲۰۰ تا ۲۱۳) مقرراتی وضع شده است. وجود رابطه سببیت بین حیوان و خسارت وارده از شرایط اصلی مسئولیت در هر دو نظام حقوقی است که باید به صورت موردی، مورد بررسی قرارگیرد. مثلاً به موجب رأی شعبه مدنی دیوان کشور در ۳۰ نوامبر ۱۹۷۷ هنگامی که دو سگ دفعتاً در حال پارس کردن موجب ترس، فرار و نهایتاً آسیب پسر بچه‌ای شدند، مالک سگها مسئول جبران خسارت معرفی شدند (Buffelon, 1998, p.1299). فعال بودن حیوان در ورود خسارت نیز شرط مسئولیت می‌باشد. بنابراین پرتاب حیوان زنده یا مرده بر روی دیگری یا برخورد با حیوانی که بدون حرکت در خیابان نشسته است از این باب موجب مسئولیت مالک یا متصرف حیوان نمی‌گردد. از طرفی تماس مادی با حیوان ضرورت نداشته و خسارت ناشی از ترسیدن، سرایت بیماری یا سروصدای حیوان را می‌توان خسارت ناشی از حیوان دانست. بنابراین مثلاً چنانچه حیوانی سبب ورود شوک عصبی و در نتیجه بروز خسارت گردد، مالک یا محافظ آن بدون تحقق تماس مادی مسئول خواهد بود (Terré, 2005, p.786)؛ بنابراین فعل حیوان^۱ نه فعل نگهدار حیوان باید سبب بروز خسارت گردد و فعل نگهدار حیوان تابع مقررات مربوط به فعل شخص و نه فعل شیء می‌باشد (Leduc, 2010, p.4). نکته قابل تأمل دیگر فرضی است که محافظت از حیوان به دیگری واگذار شده است. در این فرض هر دو نظام حقوقی قائل به انتقال مسئولیت حفاظت و مراقبت به واگذار شونده می‌باشند. حتی اگر خسارت وارده از سوی حیوان به دیگری ناشی از تعلیمات نادرست مربی باشد. حتی در زمانی که مالک از آن استفاده می‌کند، مالک می‌تواند جهت رهایی از مسئولیت به تقصیر مربی به عنوان تقصیر شخص ثالث استناد نماید. همچنین نعلبند و دامپزشک که موقتاً حیوان را در تصرف دارند را نیز با توجه به اطلاق ماده ۳۳۴ ق.م.ت. می‌توان مسئول خسارات ناشی از حیوان دانست، مگر اینکه خود مالک در حین کار حاضر و ناظر باشد (نظری، ۱۳۸۹، ص ۱۴۲).

---

1. Fait de l animal

در حقوق فرانسه این مورد از این حیث که اشخاص مذکور وصف استفاده کننده از حیوان را دارا می‌باشند یا خیر مورد اختلاف می‌باشد (Mazeaud, 1976, p.1105). در خصوص گم شدن، گریختن و یا دزدیده شدن حیوان نیز در حقوق ایران در صورت ورود خسارت به دیگری و احراز تقصیر مالک، وی مسؤول خواهد بود. در حقوق فرانسه نیز دیوان کشور فرانسه سارق را به عنوان نگهبان حیوان مسؤول شناخته است (Buffelon, 1998, p.1301) و در فرض گم شدن و گریختن حیوان نیز همچنان وظیفه مراقبت و نگهداری برعهده مالک باقی خواهد ماند. همچنین همانگونه که ذکر شد در حقوق فرانسه چنانچه مالک حیوان دولت بوده و از حیوان جهت خدمات عمومی استفاده کند، در مقابل خسارت ناشی از حیوانات در اختیارمسئولیتی ندارد، مگر اینکه شورای دولتی ارتکاب تقصیر را ثابت نماید، ولی پذیرش این نظر در حقوق ایران به‌رغم وجود ماده ۱۲ ق.م.م. و معافیت دولت از جبران خسارت در موارد اعمال حاکمیت، دشوار است. در خصوص مسئولیت در جبران خسارت فرقی بین اشخاص حقوق عمومی و خصوصی وجود ندارد و در غالب موارد با اثبات تقصیر دولت می‌توان خسارت وارده را مطالبه نمود.

۵. نتیجه

در حقوق ایران با توجه به ماده ۳۳۳ ق.م. و همچنین مواد ۵۱۷-۵۱۹ ق.م.ا. و سایر مقررات ذکر شده مسئولیت مالک بنا چه در مورد ویرانی بنا و چه در مورد سایر خسارات ناشی از عیوب بنا مبتنی بر تقصیر می‌باشد؛ بنابراین تقصیر باید توسط زیان‌دیده اثبات شود. در ماده ۱۲۴۴ ق.م.ف. مالک در صورتی مسؤول است که ویرانی از عیب بنا و یا عدم مراقبت از آن ایجاد شده باشد. رویه قضایی این کشور همواره بر وجود تقصیر برای تحقق مسئولیت مالک بنای ویران شده تأکید نموده است. در مورد خسارات ناشی از عیب بنا در غیر موارد ویرانی با توجه به بند ۱ ماده ۱۲۴۲ ق.م.ف. تردیدی در مفروض بودن تقصیر وجود ندارد و زیان‌دیده نیازی به اثبات

تقصیر جهت مطالبه خسارت ندارد و تنها قوه قاهره و حوادث خارج از اراده مالک باعث معافیت مالک خواهد شد. با توجه به صراحت ماده ۳۳۴ ق.م. مسؤولیت مالک حیوان مبتنی بر تقصیر می‌باشد. به عبارتی مالک حیوان مسؤول خسارات ناشی از حیوان نمی‌باشد، مگر اینکه در حفاظت از آن مرتکب تقصیر شده باشد و این تقصیر باید توسط زیان‌دیده اثبات گردد. در قانون مجازات اسلامی مسؤولیت‌هایی دیده می‌شود که برای مالک حیوان فرض شده است، بدون این که مشروط به تقصیر او در حفظ حیوان باشد و از جمله آنها مسؤولیت صاحب خانه در برابر تازه واردی است که به اذن او وارد می‌شود (ماده ۵۲۳ ق.م.ا). در حقوق فرانسه مسؤولیت مالک حیوان مبتنی بر نظریه حفاظت و نگهداری است و محافظ حیوان جز با اثبات قوه قاهره از مسؤولیت رها نمی‌گردد.

بنابر آنچه گفته شد، در نظام حقوقی فرانسه در جهت حمایت از زیان‌دیده و برداشتن بار سنگین اثبات تقصیر از دوش وی عدم محافظت از شیء، خود نوعی تقصیر تلقی شده و محافظ شیء صرفاً از جهت این که از شیء تحت محافظت وی خسارتی وارد شده است، مسؤول می‌باشد. لذا به عنوان مثال روا نیست کسی که مورد حمله حیوان متعلق به فردی قرار می‌گیرد، بار اثبات تقصیر طرف مقابل را به دوش بکشد. بنابراین لازم است قانونگذار در مسیر تقنین مسؤولیت‌های بدون تقصیر و یا لااقل مسؤولیت‌هایی که در آن تقصیر عامل زیان مفروض و بار اثبات بی‌تقصیری برعهده وی می‌باشد، حرکت نماید و به اصلاح مقررات مربوط به مسؤولیت ناشی از ساختمان و حیوان از جمله مواد ۳۳۳ و ۳۳۴ ق.م. بپردازد. بدیهی است وقتی مسؤولیت مدنی مالکان از جمله مالکان ساختمانها مبتنی بر نظریه خطر یا تضمین باشد، آنها تشویق خواهند شد تا مسؤولیت خود را مانند دارندگان اتوموبیل بیمه نمایند و بدین ترتیب هدف اصلی مسؤولیت مدنی یعنی جبران کامل خسارت، بهتر محقق گردد.

۶. منابع

۶-۱. فارسی

۱. امامی، سیدحسن، حقوق مدنی، جلد ۱، چاپ ۴، تهران، انتشارات اسلامی، ۱۳۵۱.
۲. امیری قائم مقامی، عبدالمجید، حقوق تعهدات، وقایع حقوقی، ج ۱، چ ۱، تهران، نشر میزان، ۱۳۷۸.
۳. بهرامی احمدی، حمید، ضمان قهری، مسئولیت مدنی، چ ۱، تهران، دانشگاه امام صادق (ع)، ۱۳۹۱.
۴. جعفری لنگرودی، محمدجعفر، مجموعه محشی قانون مدنی، تهران، انتشارات گنج دانش، ۱۳۸۲.
۵. دمرچیلی و همکاران، قانون تجارت در نظم حقوقی کنونی، تهران، انتشارات سپهر، ۱۳۸۸.
۶. ژوردن، پاتریس، اصول مسئولیت مدنی همراه با آرای دیوان عالی کشور فرانسه، ترجمه و تحقیق مجید ادیب (۱۹۸۲) تهران، نشر میزان، ۱۳۸۵.
۷. کاتوزیان، ناصر، حقوق مدنی، الزامهای خارج از قرارداد، ضمان قهری، ج ۱ و ۲، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۴.
۸. کاتوزیان، ناصر، قانون مدنی در نظم حقوق کنونی، تهران، نشر میزان، ۱۳۸۲.
۹. نظری، ایراندخت، مسئولیت مدنی مالک، تهران، انتشارات جنگل، ۱۳۸۹.
۱۰. یزدانیان، علیرضا، «مطالعه تطبیقی مسئولیت مدنی مالک ساختمان در حقوق ایران و فرانسه»، فصلنامه حقوق مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دوره ۴۰، ۱۳۸۷.
۱۱. یزدانیان، علیرضا، درس‌هایی از حقوق مدنی تطبیقی، مطالعات تطبیقی در حقوق تعهدات، ج ۱، چ ۱، تهران، نشر میزان، ۱۳۹۲.
۱۲. یزدانیان، علیرضا، حقوق مدنی، حقوق تعهدات، قواعد عمومی مسئولیت مدنی با مطالعه تطبیقی در حقوق فرانسه، ج ۲، چ ۱، تهران، نشر میزان، ۱۳۹۵.

۱۳. یزدانیان و همکاران، اوصاف شیء در مسئولیت مدنی ناشی از اشیا در حقوق ایران و فرانسه، مطالعات حقوق تطبیقی، دوره ۷، ۱۳۹۵.

۲-۶. عربی

۱. شهیدثانی، الروضه البهیه فی شرح المعه الدمشقیه، ده جلدی، دارالعلم اسلامی بیروت، بی تا.
۲. شهیدثانی، مسالک الافهام فی شرح شرایع الاسلام، تهران، نشرکتابفروش، ۱۳۱۶ هـ.ق.
۳. طوسی، محمدبن حسن، الخلاف، ج ۵، چ ۱، مؤسسه النشر الاسلامی، ۱۴۱۷ هـ.ق.
۴. موسوی خوئی، سیدابولقاسم، مبانی تکلمه المنهاج، ج ۲، چ ۲، مطبعه العلمیه، ۱۳۹۶ هـ.ق.
۵. نجفی، محمدحسن، جواهرالکلام پانزده جلدی، مؤسسه المرتضی العالمیه، بیروت، دارالمورخ العربی، ۱۹۹۲ م.

۳-۶. فرانسوی و انگلیسی

1. Baghestani-perrey , Laurence, "*Le principe de precaution: nouveau principe fundamental regissant les rapports entre le droit et la science*", Recueil Dalloz, 1999.
2. Bertolaso, sabine, "*Droit a reparation.Responsabilité du fait des choses.Gardien. Determination du gardien.*" Jurisclassrur Responsabilité civil et Assurances.2002.
3. Bertolaso , sabine, "*Droit a reparation. Responsabilité du fait des choses. Gardien.*" Jurisclassrur Responsabilité civil et Assurances, Fasc.20-150, 2012.
4. Borghetti, Jean-Sebastien, "*LaResponsabilité du fait des choses, un regime qui a fait son temps*", RTD Civ, 2010.

5. Buffelon-Lanore, yvaine, "*Droit civil*, " Deuxiemeannee–6edition, Armand colin, 1998.
6. Buffelon-Lanore, yvaine, "*Larribau-Terneyre (Virginie) Droit civil. Les obligations*", 11e.ed Siry, 2008.
7. Carbonnier, jean, "*Droit civil, les obligations*", Tome 4 20e edition, puf, 1996.
8. Carbonnier, jean, "*Droit civil, les biens*", 16e edition, puf, 1995.
9. Flor , Jacques, Aubert (Jean-Luc) Savaux (Eric), "*Les obligations. 2- Le fait juridique*" T.2.9. ed, dalloz, 2001.
10. Hocquet-berg, sophie, "*Droit a reparation. Responsabilité du fait des batiments*", Jurisclasssur Responsabilité civil et Assurances, 2004.
11. Jourdain, Patrice, "*Lenigme de la determination du conducteur lorsque les circonstances sont indeterminees*", RTD Civ, 2008.
12. Jourdain (Patrice), "*Les principen de la responsabilite civile*", 7e. ed. Dalloz, 2007.
13. Jourdain, Patrice, "*Une nouvelle avancee de l obligations de securite de resultat du medecin*", ecueil.Dalloz, 2000.
14. Jourdain Patrice, "*vers la disparition de l article 1386*", RTD Civ, 2010.
15. Lambert-Faiver, Yvonne, "*Fondement et regime de l obligations de securite*". Recueil Dalloz, 1994.
16. Leduc, Fabrice, "*La responsabilite du fait personnel- La responsabilite du fait des choses.*" Revue des contrats. N 1. 01 janvier.2007.
17. Leduc, Fabrice, "*La specificite de la responsabilitecontractuelle du fait des choses.*" Recueil Dalloz, 1996.
18. Legros, Jean-pierre, "*Droit a reparation. Responsabilité du fait des animaux. Conditions*", JurisClasseur Responsabilité civile et Assurances.Fasc.20-151, 2010.

19. Maistre du Chambon, Patrick, "*REGIME DE LA REPARATION. Action en reparation. Les modes de preuve*", JurisClasseur Responsabilité civile et Assurances, Fasc.223, 2014.
20. Malaurie, Philippe, "*La responsabilité civile médicale*", Repertoire du notariat Defrenois.n 23, 2002.
21. Marty, Gabriel et Raynaud, pierre, "*Droit civil, les obligations*", Tome2, 1re volume, Sirey, 1962.
22. Mazeaud, Henri et Leon, Jean, "*Lecons de droit civil*", volume 2, T.1, Biens, 5e édition, Montchrestien, 1976.
23. Prosser, Williaml, "*The law of tort*", 4th edition, west publishing co., 1971.
24. Planiol, Marcel et Ripert, georges, "*Traite pratique de droit civil*", Français 2e édition, Tome 6, Paris, 1952.
25. Starck, Boris, "*Droit civil, les obligations*", 2e édition, Paris. 1972.
26. savatier, Rene, "*Traite de la responsabilité civile en droit Français*", 2e éditions, Tome 1 et 2, Paris, 1957.
27. Terré F. Simler Ph. Et Lequette, Yves, "*Droit Civil, Les obligations*", 6 éd, Paris, Dalloz, 1996.
28. viney, Genevieve, "*Principe de precaution et responsabilité civile des personnes privee.*", Recueil Dalloz, 2007.
29. viney, Genevieve, "*Traite de droit civil, les conditions de la responsabilité*", 2e éditions, L.G.D.J. 1988.